

УДК 340.1

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Дмитро СЛИНЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In article theoretical research of development of presentations about a legal process is conducted. The analysis of legal literature that is sanctified to study of going near understanding of this category is conducted. A legal process is determined as regulated by norms of judicial right successive dynamic activity of authorized organs of state and public servants, and also interested legal subjects, that has complex character and sent to on an achievement legally of meaningful result. Maintenance of legal process is examined, his signs are distinguished.

Key words: legal process, judicial activity, jurisdiction, procedure, legal form, judicial form.

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться теоретичне дослідження розвитку уявлень про юридичний процес. Здійснюється аналіз юридичної літератури, присвяченої вивченню підходів до розуміння даної категорії. Юридичний процес визначається як регламентована нормами процесуального права послідовна динамічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених суб'єктів права, що мають права і обов'язки, яка має комплексний характер та спрямована на досягнення юридично значущого результату. Розглядається зміст юридичного процесу, виокремлюються його ознаки.

Ключові слова: юридичний процес, процесуальна діяльність, юрисдикція, процедура, правова форма, процесуальна норма.

Постановка проблеми. Процеси реформування державної організації і правового регулювання, відповідна їм тенденція процесуалізації законодавства зумовлюють підвищення інтересу вчених і практиків до проблем юридичного процесу, вирішення яких неможливе без їх всебічного теоретичного осмислення. Незважаючи на те, що поняття «юридичний процес» досліджується і використовується на загальнотеоретичному рівні та в багатьох галузевих науках, суперечки в науці з цього приводу існували в радянській науковій літературі, та існують і зараз в сучасній українській юридичній науці. Ця проблема відноситься до тих наукових питань, які неможливо вирішити раз і назавжди, але від їх вирішення збагачується не лише юридична наука, але й залежить зміст законодавства, його вдосконалення, ефективність та чинність правової системи.

Актуальність теми. У правовій науці досі не сформувався єдиного уніфікованого поняття категорії «юридичний процес». Теоретико-правові питання юридичного процесу неодноразово розглядалися у дослідженнях представників загальної теорії права та галузевих наук. У дореволюційний період проблема досліджувалася І.В. Михайловським, М.М. Рознін, В.О. Рязановським, у радянській період – І.О. Галаганом, В.М. Горшеньовим, П.Є. Недбайлом, В.Д. Сорокінін, М.С. Строговичем, А.Ф. Черданцевим та іншими. На сучасному етапі юридичний процес вивчається Д.М. Бахрахом, А.М. Колодієм, О.В. Кузьменко, О.Г. Лук'яною, О.В. Мальковим, О.І. Миколенком, А.О. Павлушиною, І.М. Погрібним, В.М. Протасовим, О.О. Шліньковим, О.В. Фатхутдіною та багатьма іншими.

Мета статті – проаналізувати розвиток уявлень про юридичний процес, охарактеризувати місце і роль юридичного процесу в правовій науці, визначити його зміст та виокремити ознаки.

Виклад основного матеріалу. Юридичний процес у правовій науці пройшов декілька етапів становлення і розвитку. Це обумовлено тим, що правові норми, які регулюють юрисдикційну діяльність, виникають лише на пізніх етапах

розвитку людського суспільства, оскільки це певною мірою відображає ступінь цивілізованості суспільства [1, с. 298].

Відсутність єдиного поняття юридичного процесу пов'язана з тим, що за часів Російської імперії і в радянській період заперечувалися принципи правової державності. В той час, як для теорії юридичного процесу, на нашу думку, необхідною умовою є пріоритет прав і свобод людини, їх захист. Крім того, загальноправова теорія, розвиваючись в ідеологізованому просторі, не мала змоги надати теоретичних пропозицій щодо закономірностей створення та побудови процесу і процедури в різних сферах правового регулювання.

На наш погляд, в теорії держави і права немає єдиного підходу до оцінки категорії «юридичний процес» ще й тому, що юридична наука оперує різними його поняттями.

Так, професор В.О. Рязановський зазначав, що процес – цивільний, кримінальний і канонічний – розглядався як доповнення до відповідного матеріального права, як похідний від останнього. Окремо він наголошував на тому, що в основу розробок російських юристів покладені дослідження германських учених, відповідно до яких процес є динамічним складовим елементом матеріального права, залежить від нього і виконує обслуговуючу роль [2, с. 15–17].

Лише в кінці XIX – початку XX століття цивільний та кримінальний процеси почали досліджуватися самостійно від матеріального права і один від одного. Пізніше в науковій правничій літературі виникла течія, яка розглядала процес, як єдину наукову дисципліну, побудовану на спільних загальних засадах, а цивільний, кримінальний, адміністративний процеси – як підгалузі єдиного процесу [2–4].

Згодом до середини XX століття бачення юридичного процесу було засноване на уявленнях про цивільний та кримінальний процеси. Відповідно виокремлювалися такі його основні риси: 1) це завжди діяльність органів держави, серед яких особливе місце займає суд; 2) це судовий розгляд та вирішення спору про право з застосуванням заходів цивільно-правового примусу (цивільний процес) чи судовий розгляд справи про злочин з вирішенням питання про засто-

сування заходів кримінального примусу (кримінальний процес) [5, с. 112].

Але з другої половини ХХ століття, особливо після проведеної в Радянському Союзі в 60-х роках кодифікації, поняття «процес» і «юридичний процес» стали досліджуватися та застосовуватися в інших галузях юридичної науки. З'явилися праці, спрямовані на дослідження адміністративного процесу, бюджетного процесу, господарського (арбітражного) процесу, законодавчого процесу, нотаріального процесу та ін.

Чинне законодавство України також широко використовує поняття «процес». Воно живається не тільки відносно та в рамках цивільно-процесуального, кримінально-процесуального, господарсько-процесуального законодавства чи законодавства про адміністративне судочинство, а й по відношенню до всіх цих видів судочинства [5, с. 113].

Дане поняття, залежно від сфери використання та контексту застосування, може набувати різного значення. Так, у законодавстві воно використовується не тільки для характеристики юридичного процесу, а й для описання фаз розвитку будь-яких предметів і явищ, що відбуваються за розмірним порядком [6, с. 738]. У чинному законодавстві досить часто зустрічаються поняття «процес приватизації», «виробничі процеси», «технологічний процес», «процес виготовлення продуктів переробки» та ін.

Констатуючи рівень розвитку загальноправової процесуальної теорії та враховуючи, що в науковій літературі поряд із традиційними видами юридичного процесу досліджується правова природа і місце в системі юридичних знань таких понять, як «адміністративний процес», «бюджетний процес», «законодавчий процес», «господарський процес», «нотаріальний процес» тощо, і оскільки поняття «процес» має різне змістовне навантаження, виникає потреба в уточненні змісту юридичного процесу, його основних ознак і видів.

З цього приводу О.І. Миколенко відзначає, що «юридичний процес», як наукове поняття, набув свого специфічного змісту в юридичній науці. При цьому суб'єктивний підхід кожного вченого, який займається проблемами юридичного процесу, не дає остаточно визначитись із його змістом [5, с. 113].

Теорію юридичного процесу в тоді ще радянській науці активно розробляв професор В.М. Горшеньов та представники його наукової школи [7–9]. Юридичний процес, на їх думку, – це комплексна система правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у вирішенні різноманітних юридичних справ інших суб'єктів права. Цей процес регулюється правовими (процедурними та процесуальними) нормами, а його результати закріплюються у відповідних правових актах – організаційних документах [8, с. 8]. Автори монографії «Теорія юридичного процесу» під загальною редакцією В.М. Горшеньова, характеризуючи ознаки юридичного процесу, відзначали, що він: а) полягає в здійсненні операцій з нормами права у зв'язку з вирішенням певних юридичних справ; б) здійснюється уповноваженими органами держави та посадовими особами на користь зацікавлених суб'єктів права; в) закріплюється у відповідних правових актах – офіційних документах; г) регулюється процедурно-процесуальними нормами; д) забезпечується відповідними способами законодавчої техніки [8, с. 8].

На думку В.М. Горшеньова, особливості юридичного процесу найяскравіше відображені в юрисдикційних формах діяльності держави. Але, оскільки всі вони виявляються і в інших правових формах діяльності держави та її посадових осіб, це дає підставу для формування уніфікованого поняття юридичного процесу на підставі відокремлення загальних

моментів, загальної природи та призначення традиційних та нетрадиційних процесів [8, с. 26]. В основу теорії юридичного процесу покладено уявлення про те, що правові форми діяльності – це організаційно-управлінські форми діяльності, які пов'язані з розглядом юридичних справ (правопорушення, дискусії про право, скарги тощо) і мають спільні ознаки – знаходять прояв у здійсненні операцій з нормами права у зв'язку з вирішенням певних юридичних справ; здійснюються виключно уповноваженими на таку діяльність органами держави, посадовими особами на користь заінтересованих суб'єктів права; закріплюються у правових актах – офіційних документах; регулюються процедурно-процесуальними нормами, забезпечуються відповідними способами і прийомами юридичної техніки [8, с. 120].

На наш погляд, подібний підхід до визначення сутності юридичного процесу є більш універсальним, таким, що дозволяє відійти від галузевого підходу до розгляду процесу, як правового явища.

М.Б. Зейдер [10] та В.Н. Щеглов [11], заперечуючи розгляд цивільного процесу, лише як форму здійснення правосуддя, відзначають, що даним поняттям охоплюється також діяльність управлінських органів, господарського суду, нотаріату, товариських і третейських судів, комісій з трудових спорів, фабрично-заводських місцевих комітетів. Виходячи з цього, під юридичним процесом слід розуміти юридичну діяльність, спрямовану на вирішення спорів про право, а також процедуру застосування правового примусу.

Прихильник такого розуміння юридичного процесу П.Ф. Єлісейкін визначав його, як організаційну форму правозастосування юрисдикційними органами санкцій охоронних матеріально-правових приписів, поєднаних із здійсненням зацікавленими особами свого права на звернення щодо захисту порушених прав та інтересів, законності і правопорядку [12, с. 33].

З погляду А.Ф. Черданцева, процес – це форма, покликана звернути права та обов'язки суб'єктів матеріальних правовідносин у реальність. Він вважав викремлення матеріальних і процесуальних норм у праві їх «функціональною спеціалізацією» [13, с. 14].

Т.Є. Абова під процесом розуміє правозастосовну діяльність уповноважених органів та осіб і пов'язані з цією діяльністю відносини, основне призначення яких – забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян і організацій [14, с. 320].

Концепцію широкого розуміння юридичного процесу заперечує М.С. Строгович, вважаючи її штучною конструкцією і наголошуючи, що її основним недоліком є значне розширення поняття процесуального права, процесуальної форми, процесуальної діяльності. З прийняттям цієї концепції під розуміння юридичного процесу і процесуального права підійдуть цілком різні за своєю суттю явища [15, с. 62]. За його думкою процес слід розглядати як процедуру, яка розгортається у вигляді послідовних, регламентованих, пов'язаних один із одним, виділених у правову форму, цілеспрямованих дій [16, с. 46].

Аргументуючи свою точку зору з приводу підтримки теорії широкого розуміння юридичного процесу, І.О. Галаган відзначає, що: 1) юридичний процес слугує цілям посилення гарантій прав особи, налагодженню та упорядкуванню організаційних та інших відносин, які складаються між органами держави та іншими суб'єктами; 2) вдосконалення існуючих та видання нових норм, посилення їх наукової обґрунтованості значною мірою підвищать ефективність основної ланки правової системи – матеріально-правових норм, всієї правозастосовної діяльності; всього механізму правового регулювання суспільних відносин, форм та методів державного управління суспільством [17].

Надумку В.М. Протасова, юридичний процес є процесуальною процедурою, тобто різновидом правової процедури, а його обсяг і зміст визначається тим, що він служить реалізації особливих відносин – матеріальних охоронних відносин [18, с. 62]. Таким чином, В.М. Протасов підходить до визначення юридичного процесу, як особливого різновиду юридичної процедури, спрямованої на виявлення та реалізацію матеріального охоронного правовідношення [18, с. 20].

Залежно від форм руху матерії Д.М. Бахрах розрізняє процеси фізичні, хімічні, біологічні, соціальні. Юридичні процеси, на його думку, є різновидом соціальних процесів і мають такі ознаки: 1) носять характер свідомої цілеспрямованої діяльності; 2) пов'язані з реалізацією владних повноважень суб'єктами публічної влади; 3) спрямовані на досягнення певних юридичних результатів та вирішення юридичних справ; 4) проміжні та кінцеві результати процесу закріплюються в офіційних документах; 5) детально регламентуються юридичними процесуальними нормами [19, с. 300].

У свою чергу В.Д. Сорокін визначає процес через діяльність. Процес – це частина управлінської діяльності, в ході здійснення якої відбувається застосування норм матеріального права, тобто, вирішення індивідуально-конкретних справ у сфері державного управління [20, с. 49]. В.Д. Сорокін визначає такі ознаки юридичного процесу: 1) чітко виражена державно-владна діяльність; 2) динамічність, тобто достатньо складну діяльність відповідних органів державної влади, через яку реалізуються їхні функції – законодавчі, виконавчі, правоохоронні і ін.; 3) виключно юридична як за змістом, так і за цілями та результатами державна діяльність; 4) об'єктивно потребує спеціального правового регулювання; 5) зв'язок процесу з методом правового регулювання (особливо, коли мова йде про «традиційні» процеси – цивільний, кримінальний і адміністративний) [21, с. 446–451].

На думку О.В. Осіпова, юридичний процес – зібране наукове поняття, яке визначає форми перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у внутрішньому законодавстві та в міжнародних нормах у реальну систему правовідносин [22].

С.М. Махіна підкреслює, що юридичний процес – це: 1) розгляд певної юридичної справи, тобто такої обставини, яка вирішується (розглядається) на підставі закону, а її наслідки здійснюються на виконання закону; 2) діяльність зі здійснення операцій з нормами права; 3) правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб; 4) діяльність, що викликає об'єктивну потребу в процедурно-процесуальній регламентації; 5) діяльність, безпосередньо пов'язана з необхідністю використання методів і засобів юридичної техніки [23, с. 42–44].

На погляд І.В. Панової, юридичний процес є різновидом соціального процесу, нормативно встановленою формою упорядкування юридичної діяльності та правових документів, які включають в себе судочинства та правові процедури. Вона вважає, що юридичний процес має такі ознаки: 1) має владний характер; 2) достатньо повно регламентується юридичними процесуальними нормами; 3) носить цільовий, свідомий характер, і спрямований на досягнення певного юридичного результату, на вирішення юридичних справ, у зв'язку з чим оформлюється офіційними документами як заключними, так і проміжними [24, с. 21–22].

В.І. Леушин наділяє юридичний процес такими ознаками: 1) врегулює процесуальними нормами порядок діяльності компетентних органів; 2) полягає у підготовці, прийнятті, документальному закріпленні юридичних рішень загального або індивідуального характеру [25, с. 405].

На думку І.С. Куксіна, до основних ознак юридичного процесу слід віднести: 1) є діяльністю будь-якого суб'єкта

права, а не тільки спеціально уповноваженого, що має права та обов'язки; 2) наявність правової регламентації даної діяльності, що свідчить про її юридичну, правову природу; 3) існування самостійного об'єкта діяльності; 4) наявність у рамках процесу певної юридичної процедури, що організує процес; 5) динамічний характер діяльності, при якій суб'єкти прагнуть до її якнайшвидшого завершення; 6) стадійний характер юридичного процесу (полягає в послідовній зміні актів поведінки); 7) юридичний процес носить комплексний характер [26].

О.О. Шліньков пропонує таку систему ознак юридичного процесу: 1) це юридична діяльність, пов'язана з виникненням, зміною, припиненням певних правових процедур і виникненням певного правового результату, наслідків для суб'єкта права; 2) охоплює всі сфери в межах правового поля юридичної діяльності, поза його межами юридичного процесу не існує; 3) характеризується досягненням певного правового результату, певних правових наслідків для суб'єкта права; 4) має певну процесуальну стадійність (завершення кожної стадії характеризується досягненням певного правового результату, що впливає на подальші дії суб'єкта юридичного процесу); 5) характеризується тим, що юридична діяльність у рамках його процедур заснована як на нормативних правових актах, так і на правових позиціях суб'єктів права; 6) кожна стадія юридичного процесу характеризується певними правовими процедурами [27, с. 8].

О.Г. Лук'янова відзначає наявність у правничій науковій літературі різних підходів до визначення юридичного процесу та процесуального права. За її думкою, юридичний процес розглядається, як: 1) юрисдикційна і правоохоронна діяльність органів правосуддя; 2) юрисдикційна і правоохоронна діяльність уповноважених органів держави та інших суб'єктів; 3) це вся правозастосовна і правотворча діяльність компетентних органів; 4) це процес реалізації матеріально-правових норм незалежно від форм такої реалізації; 5) це вся юридична діяльність державних органів (правотворча, правозастосовна, засновна, контрольна, розпорядча) [28, с. 41–42].

І хоча українська правова наука, як відзначила О.В. Кузьменко, пішла шляхом розвитку теорії широкого розуміння юридичного процесу [29, с. 27], серед науковців-правників України є прихильники як традиційного (вузького) розуміння юридичного процесу, так і прихильники його широкого розуміння.

Змістом «вузького» розуміння процесу є визнання за ним тільки того обсягу, який передбачений для юрисдикційної діяльності уповноважених державних органів, «широке» ж тлумачення передбачає вихід за межі юрисдикції і включає у поняття все, що регламентує врегулювання розбіжностей між учасниками правових відносин.

Прихильники «вузького» підходу обмежують процес або тільки судовою діяльністю, або включають у нього всі види (юрисдикційної) правоохоронної діяльності, незалежно від того, яким чином вона здійснюється. Представники широкого розуміння юридичного процесу розглядають його, як будь-яку діяльність, включаючи до його змісту також і правотворчу діяльність уповноваженого суб'єкта зі створення та реалізації норм права.

А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник відзначають, що кожен вид процесу має своєю основою відповідну гілку державної влади, не погоджуючись із точкою зору В.М. Горшенєва і В.М. Протасова, які намагалися або ототожнювати, або співвідносити як загальне та часткове поняття «правова процедура» і «юридичний процес». Оскільки є недоцільним ототожнення процесу як процедури з процесом як діяльністю судів щодо розгляду публічних спорів [30, с. 41–42]. Серед ознак юридичного процесу ними

виділені такі: 1) розглядається певна юридична справа (як правило, спір про право чи правопорушення); 2) здійснюються операції із нормами права; 3) в результатах, перш за все, проявляється правова природа юридичного процесу; 4) діяльність відповідної гілки влади виражена у юридичній формі.

В.П. Тимошук також, заперечуючи широке розуміння юридичного процесу, зазначає, що ознаками процесу є, перш за все, наявність спору між сторонами, а також його вирішення судом. Іншими ознаками процесуальності, на думку В.П. Тимошука, є наявність у сторін процесуальних прав та обов'язків, а також проведення слухань у справі [31].

А.М. Колодій відзначає такі ознаки юридичного процесу: 1) є нормативно встановленою формою упорядкування правової діяльності, спрямованої на оптимальне задоволення і гарантування інтересів суб'єктів права; 2) є властивим будь-якій юридично значущій діяльності, містить її програму і виступає суттєвою гарантією точного дотримання і результативного здійснення правових приписів; 3) є системою взаємопов'язаних правових форм діяльності уповноважених суб'єктів, що знаходять вияв у здійсненні операцій з вирішення юридичних справ, яка врегульована процесуальними нормами, закріплена у процесуально-правових документах і забезпечена засобами юридичної техніки [32, с. 83].

У свою чергу, прихильники широкого розуміння процесу О.М. Бандурка і М.М. Тищенко зазначають, що юридичний процес наділений основними і додатковими ознаками [33, с. 9–10]. До них вони відносять: 1) організаційну форму діяльності, яка завжди пов'язана з розглядом таких обставин і фактів, які базуються на праві (законі) і тягнуть певні юридичні наслідки; 2) сукупність правових форм діяльності виключно вповноважених на те суб'єктів; 3) галузь людської практики, яка являє собою органічну взаємозв'язану систему дій щодо вчинення операцій з нормами права; 4) діяльність, результат якої закріплюється прийняттям відповідних правових (таких, що мають офіційний характер і встановлену законом форму) актів; 5) діяльність, яка об'єктивно потребує процесуальної регламентації; 6) обов'язкове використання різних методів і засобів юридичної техніки, досягнень науково-технічного процесу.

О.В. Фатхутдінова вважає, що до юридичного процесу належить будь-яка правова процедура. До ознак, які характеризують юридичний процес, вона відносить: 1) ієрархічність; 2) структурованість правовими відносинами; 3) наявність чітко визначених суб'єктів; 4) спрямованість на досягнення правового результату; 5) нормативну врегульованість; 6) імперативність [34, с. 6, 10].

Пропонуючи визначення юридичного процесу, О.Ф. Скакун вказує на такі його ознаки: 1) вид соціального процесу; 2) юридична природа, оскільки його призначенням є вирішення юридичних справ; 3) регламентація процесуальними нормами національних і міжнародних актів, на основі яких здійснюється; 4) владна діяльність уповноважених суб'єктів; 5) складається з процесуальних стадій, пов'язаних найближчою метою; 6) має на меті прийняття юридичних рішень загального або індивідуального характеру; 7) фіксується, як правило, у документально оформлених правових актах різними технічними засобами [35, с. 131–132].

На думку О.В. Кузьменко, спираючись на загальне розуміння філософської категорії «процес», можна стверджувати, що юридичний процес об'єднує всі нормативно-регламентовані процесуальні форми правової діяльності, які є системою взаємопов'язаних, спеціально впорядкованих, розташованих у певному порядку дій та операцій, що підпорядковані певній меті і приводять (за допомогою відповідних прийомів та засобів) до конкретного результату» [36, с. 11].

Серед ознак юридичного процесу О.В. Кузьменко називає такі [37, с. 7–8]: 1) це така правова форма діяльності, яка завжди пов'язана з розглядом (розслідуванням) юридичної справи, метою якої є розв'язання спору про право або реалізація встановлених прав та обов'язків; 2) це форма діяльності, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами (посадовими особами); 3) розкривається у безпосередньому вчиненні операцій із нормами права (матеріальними і процесуальними); 4) результати юридичного процесу завжди закріплюються у відповідних процесуальних документах, що мають офіційний характер і встановлену законом форму; 5) має потребу у встановленні та забезпеченні цілим рядом гарантій; 6) безпосередньо пов'язаний із необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки.

Досліджуючи теорію адміністративного процедурного права, О.І. Миколенко наголошує на таких ознаках юридичного процесу: 1) пов'язаний із владною діяльністю, яка здійснюється вповноваженими на те суб'єктами; 2) пов'язаний із виключно юридичною владною діяльністю за змістом, цілями і результатами; 3) пов'язаний із владною діяльністю, що закінчується прийняттям правозастосовного правового рішення (правозастосовного акту); 4) регулюється процесуальними нормами; 5) має внутрішню структуру, яка складається з проваджень, стадій, етапів та процесуальних дій; 6) пов'язаний із діяльністю, що має процесуальну форму, зміст якої включає до свого складу три елементи: форму прояву послідовної та поетапної діяльності суб'єктів процесу; форму зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками процесу на його певних стадіях і етапах; форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників юридичного процесу; 7) пов'язаний із необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки, досягнень науково-технічного процесу [5, с. 118–130].

Вказуючи на існування приватного юридичного процесу в приватному праві, О.В. Фатхутдінова заперечує пов'язаність юридичного процесу виключно з реалізацією державно-владних повноважень [34]. Натомість В.Д. Сорокін таку ознаку юридичного процесу, як офіційне оформлення заключними та проміжними документами, не називає, вважаючи її не суттєвою [38, с. 177–184].

Різноманітність ознак юридичного процесу, які вказуються науковцями, залежить від їх поглядів на зміст юридичного процесу. Тому, на нашу думку, недоцільно розглядати ознаки юридичного процесу лише залежно від вузького чи широкого розуміння цієї правової категорії, як це пропонується окремими науковцями [30, с. 50; 39, с. 257–258].

Висновки. Проаналізувавши визначення правової категорії «юридичний процес» різними вченими, відзначимо, що слід погодитися з прихильниками «широкого» розуміння, і розглядати його не тільки як юрисдикційну діяльність, а й будь-яку іншу, включаючи правотворчу діяльність суб'єкта зі створення норм права. Юридичний процес як правова категорія являє собою динамічну систему, що складається з елементів, які постійно знаходяться в русі, і спрямовану на досягнення певного результату.

Змістом юридичного процесу є діяльність, яка регулюється процесуальними нормами, пов'язана з вирішенням юридичних справ, має свідомий характер і націлена на досягнення певного юридичного результату та передбачає офіційне закріплення за допомогою відповідних правових актів. Слід відзначити, що, насамперед, на думку переважної більшості науковців це відбувається під час реалізації державно-владних повноважень.

Оскільки юридичний процес має владний характер, юридичну природу та певну структуру його слід визначити, як регламентовану нормами процесуального права послідовну

динамічну діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених суб'єктів права, що мають права і обов'язки, яка носить комплексний характер та спрямована на досягнення юридично значущого результату.

Розглянувши та проаналізувавши наявні в правничій науці підходи до визначення юридичного процесу, а також його особливості, слід виокремити такі ознаки юридичного процесу: 1) є різновидом соціального процесу; 2) носить владний характер; 3) має юридичну природу; 4) носить службовий характер; 5) носить організаційний характер; 6) має процесуально-нормативний характер; 7) структурованість; 8) результати юридичного процесу закріплюються у відповідних процесуальних документах; 9) реалізується в результаті юридичної діяльності, що має процесуальну форму; 10) пов'язаний із необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки, досягнень науково-технічного процесу; 11) потребує встановлення та забезпечення низкою гарантій; 12) передбачає нагляд за дійсненням як з боку держави, так і з боку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Кашанина Т.В. Происхождение государства и права // Монография / Т.В. Кашанина – М., 1999. – 336 с.
2. Рязановский В.А. Единство процесса // Учебное пособие / В.А. Рязановский – М.: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2005. – 80 с.
3. Розин Н.Н. Процесс как юридическая наука / Н.Н. Розин // Журнал Министерства юстиции. – 1910. – № 8. – С. 23–27.
4. Михайловский И.В. Судебное право как самостоятельная юридическая наука / И.В. Михайловский // Право. – 1908. – № 32. – С. 1733–1741.
5. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права // Монографія / О.І. Миколенко – Харків: Бурун Книга, 2010. – 336 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів [уклад. Н.Д. Кусайкіна, Ю.С. Цибульник], – за заг. ред. проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
7. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / под ред. П.С. Недбайло, В.М. Горшенева, – М., 1976. – 280 с.
8. Теория юридического процесса / под ред. В.М. Горшенева. – Харьков, 1985. – 192 с.
9. Горшенев В.М. Контроль как правовая форма деятельности / В.М. Горшенев, И.Б. Шахов. – М., 1987. – 176 с.
10. Зейдер Н.Б. Предмет и система советского гражданского процессуального права / Н.Б. Зейдер // Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 29–36.
11. Щеглов В.Н. Соотношение гражданского процессуального правоотношения с другими правоотношениями / В.Н. Щеглов // Вопросы экономики и права. Ученые труды Томского гос. ун-та им. Куйбышева. – Томск: изд-во Томского ун-та, 1963. – С. 81–92.
12. Елисейкин П.Ф. Соотношение общего понятия юридического процесса и организационных форм реализации материального права / П.Ф. Елисейкин // Проблемы соотношения материального и процессуального права: Труды ВЮЗИ. – М., 1980. – С. 26–37.
13. Черданцев А.Ф. Системообразующие связи права / А.Ф. Черданцев // Советское государство и право. – 1974. – № 8. – С. 10–17.
14. Абова Т.Е. Хозяйственный процесс – порядок защиты хозяйственных прав / Т.Е. Абова // Теоретические проблемы хозяйственного права. – М., 1975. – С. 319–321.
15. Строгович М.С. Судебное право: предмет, система, наука / М.С. Строгович // Советское государство и право. – 1979. – № 12. – С. 60–64.
16. Строгович М.С. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / М.С. Строгович, Л.Б. Алексеева, А.М. Ларин; отв. ред. В.М. Савицкий; Академия наук СССР // Институт государства и права. – М.: Наука, 1979. – 319 с.
17. Процессуальные нормы и отношения в советском праве (в непроцессуальных отраслях) / под общей ред. И.А. Галагана. – Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 206 с.
18. В.Н. Протасов. Основы общеправовой процессуальной теории / В.Н. Протасов – М., 1991. – 144 с.
19. Бахрах Д.Н. Административное право России // Учебник для вузов / Д.Н. Бахрах – М.: издательская группа НОРМА ИНФРА. – М., 2000. – 640 с.
20. Сорокин В.Д. Проблемы административного процесса / В.Д. Сорокин – М.: Юрид. лит., 1968. – 144 с.
21. Сорокин В.Д. Избранные труды / В.Д. Сорокин – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – 1086 с.
22. Осипов А.В. Реализация права и толкование его норм // Лекция 15 / А.В. Осипов // Курс лекций по теории государства и права. – Саратов, 1994. – С. 230–261.
23. Махина С.Н. Административный процесс: Проблемы теории, перспективы правового регулирования / С.Н. Махина – Воронеж: изд-во ВГУ. – 1999. – 232 с.
24. Панова И.В. Административно-процессуальная деятельность в Российской Федерации: монография / И.В. Панова – Саратов: Приволжское книжное издание, – 2001. – 452 с.
25. Леушин В.И. Реализация и применение права. Юридический процесс / В.И. Леушин // Теория государства и права: учебник для вузов / [под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова]. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: издательство НОРМА, 2002. – 616 с.
26. Куксин И.С. Юридический процесс: сущность и значение / И.С. Куксин // Современное право. – 2008. – № 6. – С. 75–78.
27. Шлиньков А.А. Теоретическая концепция юридического процесса как основа исследования понятия «правовая позиция» / А.А. Шлиньков // Вопросы экономики и права. – 2015. – № 3. – С. 7–8.
28. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права / Лукьянова Е.Г. – М.: Инфра-М, 2003. – 240 с.
29. Кузьменко О.В. Административный процес у парадигмі права: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 / О.В. Кузьменко. – Київ, 2006. – 401 с.
30. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України: навчальний посібник / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник – К.: Прецедент, 2007. – 531 с.
31. Тимошук В.П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України // [Автор-упорядник В.П. Тимошук] / В.П. Тимошук – К.: Факт, 2003. – 496 с.
32. Колодій А.М. Принципи права України: монографія / А.М. Колодій – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
33. Бандурка О.М. Адміністративний процес: підручник [для вищих навч. закл.] / О.М. Бандурка, М.М. Тищенко. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 286 с.
34. Фатхутдінова О.В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / О.В. Фатхутдінова. – Київ, 2000. – 16 с.
35. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підручник. пер. з рос. / О.Ф. Скакун – Харків: Еспада, 2008. – 400 с.
36. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право» / О.В. Кузьменко. – Київ, 2006. – 32 с.
37. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу: навч. посіб. / О.В. Кузьменко – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 208 с.
38. Сорокин В.Д. Административно-процессуальное право: учебник / В.Д. Сорокин – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 540 с.
39. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник / С.Г. Стеценко – К.: Атіка, 2007. – 624 с.